

meer- als de part. bijk en sta- wijzen, op de s wat nu nu aan privilege m ont- te keu- kerken ands be- j de vic- rond te n ieder in de van het en tus- en wijn, dat in rken ge- valsehe bijkheid, ling tus- en het ds moet het gees- gel zelfs ne echt, l, indien te doen ike laat zoodra daarin vernie- keur op te tegen- opgezom- inhoude, voord. tualisme oud van te wezen den ge- m. en het er- steelische woorden seologie, geprevel, dak; en verschi- te woord, wordt, is emmerd, tualisme, woord of nu doelt an saam, dat er k als de e stame- zook ook ren, als niet toe ds geen deswege het voor opt zoud- teekend, toepas- ht, dient t in, en p over in rechte orm laat waarlijk wille is, op val- m voor of ver- meerde actualis- tendienst de da- verzon- zija we en hei- twee- kerken waarlijk erschen, eest een leveren. m vorm flesvol- zctten, ten aan de wille- en slotte m strijd saen. ageland, Gerefor- veer zoe- heer- ook ziet vorme- der rde rijd met

Cramer, gepoogd, tegen dit vormelijk Episcopale stelsel een gematigd Gereformeerd liturgisch geheel over te stellen, maar, vooral onder de aandrifving van John Knox, zijn de Puriteinen, en later de Independenten, in een tegenovergesteld uiterste overgeslagen, en hebben zich kortweg zoogoed als van alle vorm geëmaniceerd, en op hoogst ernstige wijze het liturgisch beginsel zoogoed als tot niets herleid.

Overmits nu de geschriften der Puriteinen ook hier te lande veel vertaald en gretig gelezen werden, heeft dat rusteloze protest tegen alle eeren van den vorm, en dat gestadig dringen op emancipatie van den individueelen geest in elk gegeven oogenblik, ook hier te lande zijn uitwerking niet gemist. Reeds van nature is de Nederlander geen minnaar van nobele vormen. In het vormeloze vindt zij gemakzucht zich thuis en elke vorm knelt hem. Er waar nu bovendien zekere overgeslagen eenzijdigheid uit de Doopersche richting ook in onze Gereformeerde kerken naverkte, is het alleszins begrijpelijk, dat dit valsche Spiritualisme ook hier te lande een vruchtbaren bodem vond, en na niet zoo lange dagen allen eerbied voor het liturgische verdroog.

Allengs was het dan ook zoo ver gekomen, dat niemand in Gods kerk meer naar de juiste verhouding tusschen geest en vorm in den eeredienst vroeg. Het ieder vogeltje singt zoals het gebekt is," werd onder predikanten regel. Waaraan had men zich te storen? De predikant was volmaakt vrij, om heel den eeredienst in te richten gelijk hem dit geviel. Noch orde noch regemaat noch gelijkheid werd meer waargenomen. Ieder bewandelde zijn eigen paadje. Ieder bereed zijn eigen stokpaardje. En de gemeente, van verre niet vermoedende, welk gevaar hierin school, juichte dit eer toe, dan dat ze het tegenwerkte.

Wat deed dit er dan ook toe? Wat afwisseling hield den toon levendig. En als de predikant bovendien bekend stond als een "geestelijk mensch", zag men in dit geheel vrij omspringen met woord, vorm en volgorde, iets dat schier leek op heilige inspiratie in 't klein.

Zoo lang kan een kwaad, dat in den oorsprong niet bezworen werd, in de historie naverken, en al erger worden.

Reeds in de dagen der Reformatie, kwam in Zwijgaansche en Doopersche kringen het besef op, dat er in de vergadering der geloovigen eigenlijk niets behoefde te zijn, dan een man, die preekte en voering in het gebed. Een soort lezing in een zaal voor zeker aantal toehoorders. Een soort meeting met gebed opend en gesloten. Een soort college over de heilige waarheid voor een gemengd gehoor.

Meer niets.

Geen vergadering als van één lichaam. Geen karakter aan die vergadering eigen als een vergadering van geloovigen. Geen tot uitdrukking komen van de eenheid in de onderlinge gemeenschap. Niets dat uitging gaf aan een gemeenschappelijke aanbidding. Zelfs het gezang werd tot een minimum gereduceerd.

En het Avondmaal mocht ge nog houden ja, maar dan hoogst zeldzaam, en dan in de gehoorzaal rondgedragen en aangeboden aan de opgekomen hoorders.

Calvijn en Lasco daarentegen hebben zich hietgeen van meet af verzet. Zij gaven beiden een tamelijk breede Liturgie. Zij herstelden de formuliergebeden. Zij boden aan de kerk aan het gewijde, weldoordachte woord. Zij regelden de volgorde en de onderscheiden deelen van den dienst. En wel verre van de predikatie tot het één en al te maken, werd die predikatie door hen ingeweven in een geheel uit van acten, waarin de eeredienst tot uiting kwam.

Ook op onze oude Synoden behield dit betere inzicht de hooge hand. Toch stonden de Fransche kerken hooger, en is de poging om ook ten onzent den liturgischen teugel iets straffer aan te trekken wel gewaagd, maar niet geheel geslaagd.

Het valsche-spiritualistische element der Dooperij had te veel bedorven, en later werkte de Puriteinsche invloed uit Schotland in dit opzicht te verstorend op ons kerkelijk leven in.

Er was te sterk naar den vormlijken kant door Rome overdreeven.

Die actie had een te sterke reactie gewekt, en onder die telkens weer geprikkelde reactie lijdten we nog.

Wat ons daarbij ten deele nog gered heeft is onze Liturgische bundel, die, in 1679 nogmaals bescegd en uitgebreid, openlijk en beslist tegenover de spiritualistische eenzijdigheid en Doopersche vormloosheid partij koos.

Al is het toch, dat ook die Liturgische bundel allengs in het graf der vergetelheid scheen weg te zinken, toch bleef het Formulier voor het Avondmaal en voor den Doop, en evenzoo het Huwelijksformulier en dat van Bevestiging, zich in het gebruik nog altoos weer opnieuw handhaven.

Het is zoo, ook deze Formulieren verminke men naar willekeur, en ieder predikant deed dit op eigen houtje. Zelfs ging die verkorting en verminking steeds verder, tot eindelijk onder het Moderne régime door tal van predikers heel onze Liturgie op zij werd geschoven.

Maar de Liturgische idee bleef dan toch in tal van kerken leven, en althans bij Doop en Avondmaal luisterde men saam nog met welgevallen naar de gezafde, gewijde taal onzer vaderen.

We behoeven daarom voor de weeropleving van het Liturgisch element in onze kerken in het minst niet onze toevlucht te nemen tot de Duitsch-Liturgische agenda, veel min tot het Episcopale *Book of Common Prayer*. Wie onze kerken ook uitwendig weer op wil bouwen, beginne met weer te gebruiken wat we hebben; die stude zich

aan aan het verleden; poge langs dien natuurlijke weg de gemeente weer een oog voor waardiger vormen te doen krijgen; en late het dan aan de doorwerking der zuiver beginselen over, of ons Liturgisch geheel zich nog verder, nog breder, nog juist, en nog schooner ontwikkelen zal.

Reeds zijn we een goed eind weegs weer op het rechte spoor gekomen.

De Formulieren en Sacramenten worden weer vrij eenparig en nu ook onverminkt gebruikt. Enkele formuliergebeden worden weer met stichting gebeden. Ook dat voor den kerkeraad.

Ga dat proces zoo rustig door, en wacht men zich vooral stiptelijk voor het indringen in zijn Liturgie van vreemde buitenlandse en buitenkerksche elementen.

Populaire Exegese.

De uitgever D. Donner zond ons twee populaire commentaren tegelijk toe, de één over den *Eersten Corinthierbrief*, de tweede over den brief aan de *Filippenzen*, niet van één, maar van twee auteurs, die over den Filippenzerbrief van den Zending-director Ds. Donner, die over den *Eersten Corinthierbrief* van Ds. Van Andel.

En niet alleen dat beide commentaren te gelijker tijd het licht zagen, maar ook hierin zijn ze één, dat ze beide op den titel verklaren populair bedoeld te zijn, en ten dienste der gemeente te zijn bereid.

Alleen is er dit kleine verschil, dat Ds. Donner zijn commentaar schreef voor de gemeente, Ds. Van Andel zijn uitlegging stuurde aan de gemeente.

Schijnbaar een nietigheid, en toch een verschil dat duidelijk het uiteenlopende van de bewerking kenmerkt.

Ds. Donner richt zich niet tot de gemeente, maar zorgt voor haar, en maakt haar ten behoeve gereed, wat men zou kunnen noemen een breede parafraze, die als van woord tot woord niets doet dan den zin uitleggen.

Ds. Van Andel daarentegen, minder flegmatisch, meer sanguïsch van aard, richt zich tot de gemeente zelf, en geeft ook wel uitlegging, maar toch meer door telkens den gedachtenkring te tekenen, die bij hemzelf door de lezing is opgewekt, en die nu als toelichting bij het woord komt, om den zin van dat woord als vanzelf te laten spreken.

Naar den regel van het *variis modis bene fit*, is uit beide gelijkelijk profijt te trekken. Donner is practischer, Van Andel is rijker, soms weelderiger. Zoo zelfs dat als Donner een volgend maal 1 Corinthen, en Van Andel den Filippenzerbrief, elk op hun eigenaardige manier behandelde, geen van beiden overtollig werk zou doen.

Nergens maait de één den ander het gras voor de voeten weg. Veeler puren ze, over hetzelfde korenveld strijdend, elk voor zich op zijn wijs hooit uit een korenbloem, die de ander staan liet.

We zija daarom voor beide studien dankbaar, en bevelen ze van harte aan ons kerkelijk publiek aan.

Toch beide niemand zich in, dat onze Gereformeerde kerken op den duur met deze populaire uitleggingen volstaan kunnen.

Wat komen moet is de wetenschappelijke exegese, opdat onze kerken niet langer ongemerkt uit den Duitschen arbeid te veel elementen in zich opnemen, die bij den levensstandaard van onze Belijdenis niet passen.

Wilt ge intusschen van beide commentaren een proeve, lees dan eerst wat Van Andel over 1 Cor. 13:3 o.m. zegt.

Wat is dan deze liefde? 't is een gezindheid, die ons van nature niet eigen is, maar eerst dan in ons komt, als God haar in zich in ons doet overgaan. Liefde heeft God tot bron; zijne liefde is het geheim en de kracht onzer liefde. Zij is nadering van zijne liefde; want zij bestaat in een innerlijk welgevallen aan den broeder, geboren uit het geloof, dat God ten welgevallen aan hem heeft. Zoo volgt deze liefde Gods liefde op den voet. Zij verklaart zich niet uit 's broeders karakter of gave, en evenmin uit zijne liefde tot ons. Immers is Gods liefde tot hem niet uit soortgelijke dingen geboren? Hoe zou onze liefde dan op zijne liefde gelijken, als wij slechts liefhadden wat ons liefde afdringt? Liefde, die zich uit het beminde voorwerp verklaart, is menschelijk. Zulk een liefde is vriendschap, en zal eens den loon en de vrucht der liefde zijn, als deze haren arbeid ten volle verricht, en over alles, wat haar in den weg stond, geregenpraald heeft, maar ook slechts loon en vrucht. De liefde zelf is vrucht des geloofs; in het licht des geloofs, dat God den broeder heeft bemind, wordt zij geboren. Hij heeft mij aan de gemeente gegeven, meer zelfs dan mij, want Hij gaf haar zijn Zoon, en Hij gaf haar zijnen Geest; zal ik mijzelf dan aan mijn broeder onthouden? Ziedaar de gevoelens der liefde in rede-neering omgezet. Omdat God liefheeft, heeft de liefhebbende lief; dat geeft aan zijne liefde een heilig karakter en zet haar een eeuwiggen duur bij; dat is liefde in God. Het geloof zet onzen broeder in onze schatting zulk een waarde bij, dat wij zijne gemeenschap zoeken, om met verhooring en offergave van ons zelve, hem van dienste te zijn, of wij eenigzins mochten medewerken om Gods liefdad over hem tot zijne vernieling te brengen.

Wie zoo liefheeft, zeker hij heeft vreugde aan zijne gaven, dat hij in tongen spreken of de verborgenheden der wetenschap verklaren kan, niet om zijns zelfs wil echter, maar om zijn broeders wil, dat hij wat heeft om dezen te dienen. Zoo hij offers brengt, hij brengt ze niet aan zijn roem of aan zijn belang, maar aan den broeder, gedacht dat hij zichzelf niet onthouden mag aan eenen, wien God niets minder dan zichzelf, en met zichzelf alle schepselen en dingen gaf. Wie zoo liefheeft, is waarlijk iets; door de gaven toch mogen wij Gods werktuig worden, eerst door de liefde worden wij zijn beeld. Door haare worden wij eens gezestes met God en leven wij zijn leven mede; want God is liefde. Zoo een zal zijn loon niet missen; nooit toch nemen wij ons eigen belang beter waar, dan door het voor den broeder te offeren. Zooveel levens wordt

de liefhebbende rijker, als hij broeders heeft liefgehad, en voor de offers die hij gebracht heeft, ontvangt hij niets minder dan een koninkrijk terug. Liever zonder gaven dan zonder liefde — dat niemand zich ruste gunne, vóór hij dit van harte nazeggen kan. Liefde is het enig onbedriegelijk kenteken, dat wij uit den dood des vleeschelijken, zelfmichtigen aanzijns tot het ware, Goddelijke leven ingegaan zijn. Maar wie zal zoo met God liefhebben? Ach! wij zijn zoo diep gezonken, dat het ons van nature onmogelijk is lief te hebben, enkel omdat God liefheeft. Geen gebod brengt die liefde in het hart; dat doet God alleen. En daarvoor bereidt Hij ons hart tot de liefde, dat Hij er uit wegneemt, wat het liefhebben in den weg staat, te weten den lust aan ons zelve. Hij geeft den mensch oogen om zichzelf te bezien, en dat is genoeg om den lust aan onszelf te dooden; want dan ziet de mensch zooveel kwaads en kleins aan zich, dat hij ophoudt, om alles als middel voor zich te willen. Openbaart God zich dan tevens aan ons als degene, die aan zulken zichzelf gaf, zie dan gevoelen wij ons schuldig aan Hem, om met al wat wij zijn, Hem en zijne kinderen te dienen. Maar eer ook niet. God alleen kan beminnen, vóór Hij bemind is; wij moeten van Hem bemind zijn, eer wij de zijnen kunnen beminnen. Onze liefde is er slechts door zijn liefde.

En leg hier nu naast wat Donner schrijft over Filipp. 2:3, 6 v.v.

Woorden wekken, maar voorbeelden trekken, zoo verstand het ook de apostel. Heeft hij de geloovigen in de vorige versen met vele bewegelijke woorden tot ootmoed en zelfverloochening vermaand, in deze versen gaat hij tot meerderen aandrang over hen te wijzen op het eenige en groote voorbeeld van hun Heer en Hooft, Jezus Christus, in zijne diepe en voorbeeldloze vrijwillige vernedering, en op zijne uitnemende verhooring, als het loon op zijne vernedering, waartoe God, de Vader, Hem verheven had: "Want dat gevoelen zij in u, hetwelk ook in Christus was."

"Dat gevoelen," die gezindheid "zij in u," worden gevonden in u, geloovigen, "hetwelk ook in Christus Jezus was."

Dat is: gelijkt hierin op Hem, die u zulk een treffend exempel van zelfverloochening en ootmoed nageleefd heeft, als Hij zichzelf niet behaagd heeft, maar zich om uentwille van de hoogste heerlijkheid tot den staat der diepste vernedering is algevaard; immers Hij werd om uentwille arm, daar Hij rijk was.

De apostel noemt hier onzen Zaligmaker "Jezus Christus", en niet den Zoon. Hij spreekt hier alsoo over Hem niet in het afgetrokkene naar zijne Goddelijke natuur alleen, maar over den persoon des Middelaars, in Wien de Goddelijke en de menschelijke natuur in de eenheid van zijn persoon voor eeuwig op het naauw vereenigd zijn.

Als zoodanig gelijkt hij van Hem wat Hij was en deed vóór zijne menschenwording, en wie Hij werd en wat Hij gedaan heeft na zijne menschenwording.

Hij zegt dan van onzen Heiland vóór zijne menschenwording, vóór zijne naamgeving van de gestaltenis eens dienstknechts, dat Hij toen in de gestaltenis Gods was.

Het Grieksche woord, dat hier voor gestaltenis, en Mark. 16:72, waar het nog eenmaal voorkomt, voor gedaante vertaald is, duidt den vorm, het voorkomen van iemand. En waar het hier van Christus Jezus gebragt wordt, wijst het op zijne Goddelijke heerlijkheid en majesteit, die Hij als de Zone Gods bij den Vader had eer de wereld werd. Maar gelijk onze kanttekenaren, Calvijn en alle fechtstrijde schrijftverklaarders zeggen, wordt met dit woord ook zijn Goddelijk wezen en bestaan aangeduid, omdat zonder hetzelfde geene ware Goddelijke majesteit en heerlijkheid wezen kan, en dees ook bij niemand kunnen zijn, dan bij den waarachtigen God, Jes. 42:8.

Dit blijkt dan ook onwederlegbaar uit de woorden, die de apostel er aan toevoegt: dat Hij "geenen roef geacht heeft: Gode even gelijk te zijn."

Die woorden zouden geen zin hebben, indien zij niet betekende, dat de Zoon hetzelfde wezen met den Vader en den Heiligen Geest dedde, en dezelfde heerlijkheid en majesteit deelachtig was.

En die heerlijkheid en majesteit van het Goddelijk Wezen is zoo waarlijk zijn eigendom, dat Hij in de gestaltenis Gods zijnde, geenen roef geacht heeft Gode even gelijk te zijn.

Dat "geenen roef geacht heeft" is een ongemeen sterke, ongemeen uitdrukking; eigenlijk staat geen "aanzien van roef" geacht heeft. Hij achtte het geene daad van roef Gode even gelijk te zijn.

Wat men roeft, dat eigent men zich onrechtmatig en onrechtvaardig toe, is geen wettig eigendom. Volgens eenige uitleggers zinspeelt de apostel op hetgeen satan den eersten menschen leugenschacht verzekerde: "gijlieden zult als God wezen."

Alsoo had de Zoon, als de eigen en natuurlijke Zoon van God, zijn "even gelijk" zijn aan God" niet als eenen roef te achten; in zijne wezenenheid met den Vader behoorde Hem de heerlijkheid en majesteit, gelijk den Vader. Hij kon verklaren: "Gelijk de Vader het leven heeft in zichzelf, alsoo heeft Hij ook den Zoon gegeven het leven te hebben in zichzelf." Joh. 5:26, en 10:30: "Ik en de Vader zijn één," en de apostel noemt Hem "het beeld des onzienlijken Gods," en "het afschijnsel zijner heerlijkheid, en het uitgedrukte beeld zijner zelfandigheid." Col. 1:15; Hebr. 1:3.

Maar wij vragen: Waarom gebruikt de apostel hier die ongewone uitdrukking, die wij nergens elders in de Schrift aantreffen? Zoo hij met die uitdrukking zinspeelt, gelijk wij zeiden, dat enkele uitleggers meenen, op den leugen van satan in het paradijs: "gijlieden zult als God wezen?" Dit dankt ons te ver gezocht te zijn.

Ons komt het voor, dat wij de reden voor die uitdrukking te zoeken hebben in de voorspande vermaning. De apostel vermaant daar tegen een gewaande, een gerooide zelfverheffing en verhooging dergenen, die zichzelf uitnemender achten dan anderen, en alleen op hunne eigene belangen, eer en aanzien zagen en niet op hetgeen der anderen was.

Hietgeen nu stelt hij het gevoelen, de gezindheid, in Christus Jezus was, en verpooft alzo in de Schrift aantreffen? Hij, Christus Jezus, was in waarheid zoo groot en hoog, waarin Hij niemand zich gelijk had, dat Hij Gode even gelijk was, en toch vernedigde en vernederde Hij zichzelf ten wilse zijner geloovigen; en zij, die door Hem verloren geloovigen, verhierven ook op hunne geroofde schijngrootheid boven hunne mede geloovigen.

Zoo het gebruik van deze ongewone uitdrukking verklaard, besigt haer de apostel niet alleen om Christus Jezus te doen kennen als den waarachtigen God en het eeuwige leven, maar is zij tegelijk bij uitnemendheid gepast, om de hoogen

van stature in de gemeente van Filippi op het diepste te beschamen en te verootmoedigen, opdat zij het eenige en schoone voorbeeld van Christus Jezus mogen volgen, en in hen het gevoelen zij, dat ook in Hem was.

Ex ungue leonem.

In dien tweerlei uiteenlopenden exegetischen tint staan beide commentaren tegenover elkander, en vullen ze juist daardoor elkander aan.

Niet zonder bedenking.

Bij Wuestman te Harderwijk verscheen een boekje: *Wat is Calvinisme? Een samenspraak door Rev. William D. Smith D. D., uit het Engelsch door W. G. Stevens, met een aanbevelend woord van Dr. M. J. van der Hoogt.*

Stellig kan de lezing van dit boekje in menig opzicht nuttig werken, en in dien zin verstaan we ten volle, dat de vertaler het uitgaaf.

Toch achten we dit boekje niet zonder bedenking.

De titel zegt te veel.

Nu toch komt men onder den indruk, alsof hetgeen hier geboden wordt, ons waarlijk het Calvinisme in zijn vollen omvang doet kennen.

En dit is niet het geval.

Hier wordt het Calvinisme geboden, gelijk het in Engeland, vooral bij de Calvinistische Doopers, is blijven hangen, en gelijk ook Spurgeon het was toegedaan.

Doch dit juist is een verminkt Calvinisme, dat geacht wordt schier uitsluitend in de leer der Besluiten en der Verkiezing te bestaan, met wat daar rechtstreeks uit volgt.

Van alle overige kenmerkende Calvinistische karaktertrekken wordt dan ook gezwegen.

En wat nog bedenkelijker is, aan het slot wordt een opstel over het Belijdenis doen opgenomen, dat rust op de Doopersche idee alsof men eerst door dat Belijdenis doen als lid der kerk in de gemeenschap werd opgenomen.

Nu is het bekend, dat wij Gereformeerden zoo niet kunnen spreken, en dat naar onze Belijdenis, zelfs het te doopen kind reeds beschouwd wordt als in het Verbond besloten, en dat het voorts reeds door den Doop in de uitwendige gemeenschap wordt ingelijfd.

Zonder de lezing van dit boekje te ont-raden, moeten we daarom toch waarschuwten tegen het denkbeeld, alsof hier nu eens in bevattelijke termen te vinden zou zijn, wat het Calvinisme wil en bedoelt. In Engeland verstaat men het zoo. Wij in Nederland weten beter.

Een historie van zeven jaren.

Ds. Oosten verliet de Hofpleinkerk te Middelburg, en nam afscheid van zijn gemeente met een woord, dat hij bij Lüttooy, te Middelburg, in het licht zond.

Het was die publicatie waard.

Vooraf ook om het korte maar veelzeggende relaas van zevenjarige kerkelijke historie, door den spreker aldus geformuleerd;

Toen ik voor 7 jaar hier kwam was er een gemeente van Christus, maar niet wegevormd, niet hecht en sterk, niet sierlijk. De voegen waren los; het hout was vermolmd; steenen waren aan het nivalten, doch het fundament was goed, want gij waart een gemeente van Christus, gegrond ook op het woord van Apostelen en Profeten, u getrouwelijk gebragt door mijn voorganger Ds. Keulemans.

Mengmaal heb ik 't hart vastgehouden, als ik vaak geroepen werd om af te breken, om het fundament maar bloot te krijgen. Steenen zijn er soms uitgevallen, een enkele, doch vele werden er toegevoegd. God bouwde uitwendig. De plaats onzer woning werd te eng en de profetie door Samuël als uitgesproken bij het heengaan van uw beminden leeraar Keulemans, dat de Kerk in de St. Pieterstraat verkoort zou worden, die profetie is vervuld, maar anders, maar heerlijk, want verkoort is zij, doch om als een getuige van de trouwe Gods op deze historische plek hier een plaatsvervangster te krijgen, en nu door 't bespiedend oog van den vercrendeling wordt gadeslagen en een woord van lof als deel ontvangt.

God bouwde door velen toe te brengen. God bouwde door velen het gestaltelijke weg te breken, om er voor te geven een wandelen in het geloof en een rusten in God, als ziende den Onzienlijke.

En nu, is het gebouw voltooid, zijn alle steenen vast, alle muren hecht?

Wie zou het durven hopen van de strijdende kerk? Neen, dan ontdekt mijn oog evenals voor zeven jaar zoo menige zwakke plek, zoo menige spij, zoo menig wankelend gebint.

Neen, dan zeg ik: Heere als Gij 't huis niet bouwt, tevergeefs arbeiden de bouwlieden. God heeft gebouwd al die zeven jaren. Hij deed het, maar zal 't verder doen.

Als gij mij vraagt, wat mijn hart begeerd had, dikwerf vurig geseekt, dat de drie kamers van 't éne huis Gods hier in Middelburg niet langer een gescheurden muur zouden getoond hebben, en tot schamper gelach verstrekken van den voorbijganger.

Het heeft niet mogen zijn.

Doch, Geliefden! niet, bij al wat is, dan is er deze troost, wij bevelen u Gode die machtig is u toe te bouwen. Als Hij opent, wie zal sluiten? Als Hij bouwt, wie zal afbreken?

De knecht gaat heen naar de Bouwheer blijft. Hij bouwt u dan door zijn Woord en Geest. Hij bouwt u kinderen der gemente, u mannen en vaders, u grijsaards. Hij bouwt u allen door Zijne genade om Jezus wil. Ja, geve u een erfdeel onder al de geheiligden.

Dat is het wat moed geeft.

We vorderen, we komen vooruit. Er komt weer stijl in ons kerkelijk leven. En Gode zij dank, die stijl is almeer de echt Gereformeerde, uit den bloeitijd onzer vaderen.

Uit de Pers.

Over *Sadrach* schrijft Ds. Klaarhamer in de *Utrechtse Kerkbode* dit:

Misschien zal een of ander lezer denken: och al weér over dien Sadrach; wat gaat ons die vreemde man aan!

Die zoo denkt, bewijst daarmee, dat hij *de Heidenbode* en de *Utrechtse Kerkbode* in de laatste tijden niet goed gelezen heeft, of vergeten is, wat hij las.

Want al weet men nu niet meer van Sadrach, dan wat in deze beide bladen over hem vermeld staat; dan zal men toch inzien, dat de Gereformeerde Kerken, die op Midden-Java in de zending arbeiden, met dezen Sadrach te rekenen hebben.

Al was het alleen maar hierom, dat al de zoogenoemde gemeenten op Midden-Java de vrucht zijn van zijn arbeid en van die zijner helpers of ondelen.

Zoodat alle christenen uit de Javanezen hem hooggeleerd vereeren en liefhebben als hun geestelijken vader en niets te maken zullen hebben met, noch luijdere willen naar iemand, die dezen hun geestelijken vader heijdelijk behandelt.

Zeer natuurlijk.

Wij zouden wel eens willen zien, welk huisgezin zou dogoogen, dat een vreemde er binnenkwam, en den vader beleedigde en eenvoudig op zij zette, om dan zonder hem de zaken van het huisgezin te regelen.

Hoe kunnen wij dan nu tot Sadrach's arbeid ingaan, in Sadrach's kring gaan prediken, onder Sadrach's kinderen gaan arbeiden, terwijl hij zelf er nog is en arbeidt, — *zonder met hem te rekenen?*

Dit gaat nog te minder, nu de Regering hem bij besluit van 19 Juli 1892 als *schulpredikant* en *indlandsche voorganger* uitdrukkelijk handhaaft tegen het verzoek der Nederl. Geref. Zend. Ver., om hem te verbieden, langer als zoodanig op te treden.

Zoo'n man zet men maar niet eenvoudig op zij. En met te doen, alsof hij er niet is, verwerkt men alleen maar ergenis bij de Javaneische Christenen, sluit alle harten voor zich toe, en maakt zich in 't oog van hen, die de zaken kunnen beoordeelen, eenvoudig bespottelijk.

Neen wij moeten wel met Sadrach rekenen.

Het is daarom voor onze Kerken van groot belang ook niet te oogen op de voorgenomen verdeling van den arbeid, om Sadrach en zijn arbeid en zijn kringen goed te kennen.

Als onze deputaten voor de concept-regeling hiermede geen rekening houden, dan zal dit een der redenen zijn, waardoor de arbeid der kerken zal mislukken.

Nu is men er zoo aan gewoon geraakt, om Sadrach een *dualiteeraar* een *tegenwelaar* te noemen. En bij de meesten staat hij voor de aandacht als een man, die met sijn en boos overleg en opzet dwalingen verkondigt ten eigen bate.

Is dit nu waar? Is hij zoo'n man?

Mag men met het gebed als regel zich hem zóo voorstellen en aan anderen die voorstelling geven? Wij voor ons durven hierop niet toestemmen.

Want *„lichtlijk”* en *„overhoord”* oordeelen of helpen veroordeelen, is óók tegen den regel van dit gebed.

En zou iemand ons nu ook kunnen zeggen: *„Wanneer, waar en door wie Sadrach verhoord is in zake de beschuldigingen tegen hem ingebracht?”*

Voorover wij weten, is hij onoverhoord veroordeeld?

De twee mannen Wilhelm en Adriaanse, die door hun kennis van de Javaneische taal in staat waren van zijn, om met hem te spreken, zóó dat hij hen en zij hem verstaan konden en die ook met hem gesproken hebben, die meenen hem niet met den naam dualiteeraar.

Die erkennen, dat hij in menig opzicht dwaalt uit onwetendheid, maar dat er in zij hem zelf en bij zijn volgers de wil, de lieft is, om naar het Woord te leven.

Het Sadrach en de zijnen die Schrift niet heere verstaan en in menig opzicht verkeerd verstaan is geen wonder. Onder Sadrach's geestelijke vaders en moeders was er niet een, die de waarheid recht verstaand en niet zelf in meer dan een stuk dwaalde. En wie heeft hem daarna beter onderwezen? Wilhelm was de eerste, die 't ondernam en Ds. Adriaanse zet het voort en dit waarlijk met goed gevolg.

Kan men een man, die met grooten ijver arbeidt, die voorbeeldig leeft en die uit onkunde dwaalt, door niemand beter onderricht zijnde, nu een *dualiteeraar* noemen en als zoodanig veroordeelen en uitwerpen?

Eigenlijk hangt in de zaak van Sadrach alles af van de vraag: is die man een *opzettelijke bedrieger*, of is hij *oprecht*?

Er is er, die in elken Javanees een geboren bedrieger zien.

De derde kunnen we laten voor wat het is. Zeker, men moet met den Javanees voorzichtich zijn. Zijn aard en aanleg heeft op dit punt wel wat van Jacobs aard en aanleg.

Maar die zijn er immers onder de Hollanders ook wel, ook al zijn ze gereformeerd, al zijn ze zending of predikant of onderwijzer, is 't niet?

Wij spreken van *„katten”*, die men niet zonder handschoenen moet aanpakken."

Nu, zoo'n katje is Sadrach wel, dat hebben zij tot hun schade ondervonden, die hem met de bloote hand wel meenden te kunnen aanraken.

Maar is hij nu hierom een *bedrieger*, die gemeden moet, en zonden we ons te schande maken en becoondigen, als we met sijn man nog iets van doen willen hebben?

Wij zouden op deze vraag niet gaarne met „ja” antwoorden.

Integendeel, vooralsnog zouden wij voor ons „neen” antwoorden.

Ons doel ook met dit schrijven is, hen, die 't aangaat, tot ernstig onderzoek te prikkelen en al onze lezers aan te sporen, om uit *„de Heidenbode”* uit de *„Utrechtse Kerkbode”* vooral uit de *„Javaneische berichten”* en uit *„Een jaar op reis in dienst der Zending”* zich een eigen oordeel te vormen, opdat de komende Synode ons geteed vinde.

Dit is zeker niet te sterk gesproken, al blijven we twijfelen, of een Synode op zoo verre afstand hierover oordeelen kan.

Alleen wie lange jaren in Indië zelf aan Indische toestanden gewend is, de Indische taal door en door kent, en tevens niet enkel stijl bedijert, maar ook historisch theoloog is, kan hier oordeelen.

Aan het oordeel b.v. van een man als Ds. Jansz te Pati, zou deze de zaak onderzoeken kon, zonden we veel hechten.

Door Kinderen.

GERING EN TOCH GROOT.

In de badplaats Tepits was in den zomer van ... een zeer talrijk en schitterend gezelschap van vreemdelingen vergaderd. Zij waren daar een der drie krachtigste bewegedemen, namelijk behoefte, mode of vermaak, maar dit bad gedreef, en zoo vond men dan ook hier personen van allerlei stand, oordernom en natie. De bekoorlijke omtrek levert vele gelegenheden op om zich te vermaken, en zij bedienend zich ook van alle deze, als het weder dit toeliet.

In den ruimen tuin van het slot, in de schaduwtelijke lanen, vergaderden meestal des middags, vóór het eten, een aantal menschen uit de hoogere klasse, om hier te wandelen. Op dezen tijd vond men hier doorgaans weinig oude menschen of die van een minderen stand waren, zoo min als verlegen behoeftigen, of zoo die al hier waren, hielden zij zich in de afgelegenste deelen van den tuin op. Zelden zag men